

УДК 37.018.1:173:165.742.

[https://doi.org/10.52058/2786-6165-2023-4\(10\)-414-423](https://doi.org/10.52058/2786-6165-2023-4(10)-414-423)

Гончар Людмила Вікторівна доктор педагогічних наук, професор, старший науковий співробітник лабораторії соціальної педагогіки і соціальної роботи, Інститут проблем виховання НАПН України, вул. М.Берлінського, 9, м. Київ, 04060, тел.: (044) 440-60-90, <https://orcid.org/0000-0002-9761-9031>

Яценко Ліана Вікторівна кандидат педагогічних наук, доцент кафедри соціальної педагогіки і соціальної роботи, Університет Григорія Сковороди в Переяславі, вул. Сухомлинського, 30, м.Переяслав, 08400, тел.: (096) 703-12-71, <https://orcid.org/0000-0002-0841-9610>

ДІАГНОСТИКА РІВНІВ ГОТОВНОСТІ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ ДО МАЙБУТНЬОГО СІМЕЙНОГО ЖИТТЯ

Анотація. Стаття присвячена висвітленню результатів діагностики рівнів готовності учнівської молоді до майбутнього сімейного життя за когнітивним критерієм.

Шляхом аналізу наукових поглядів у статті уточнено сутність поняття «Готовність молоді до майбутнього сімейного життя» та його складові, яке трактується як психологічний феномен, що охоплює інтегральну сукупність якостей, що поєднує наявність знань, навичок і вмінь з сімейної педагогіки, основ репродуктивної культури, позитивне ставлення до майбутнього сімейного життя, свідоме усвідомлення відповідальності за ефективне виконання подружніх і батьківських ролей, які забезпечують у майбутньому здатність молоді особи свідомо планувати майбутнє подружнє життя та народження дітей. Згідно виокремлених структурних складових даного поняття, підібрано експериментальну методику, яка включала, зокрема: анкетування В. Шахрай «Головна життєва ціль старшокласників», методику «Способи ефективної взаємодії в родині» (авторська), проєктивну методику «Мій ідеал сім'ї» (авторська), адаптовану «Методику діагностики соціально-психологічної адаптації» К.Роджерса і Р.Даймонда, опитувальника «Здатність співпереживати» А. Мегряб'яна, Н. Епштейна, «Методику діагностики комунікаційної установки» В. Бойко, метод спостережень та ін.

Наведено експериментальні дані результатів діагностики рівнів

готовності учнівської молоді до майбутнього сімейного життя за когнітивним критерієм. У підсумку узагальнені результати констатації за всіма показниками когнітивного критерію (знання про значення сім'ї в житті людини та її функції; щодо подружніх і батьківських ролей, їхніх функцій, відповідальності, способи взаємодії між молодим подружжям та з майбутньою дитиною; знання основ репродуктивного здоров'я) засвідчили, що високий рівень сформованості готовності до майбутнього сімейного життя за всіма вище вказаними показниками продемонстрували 16,2% старшокласників, середній – 60,0% і низький – 23,8% юнаків і дівчат.

У перспективі – виявлення та обґрунтування соціально-педагогічних умов формування готовності учнівської молоді до майбутнього сімейного життя з подальшою їх апробацією.

Ключові слова: старшокласники, готовність до майбутнього сімейного життя, методика дослідження сімейно-спрямованих очікувань

Honchar Liudmyla Viktorivna Doctor of Pedagogical Science, Professor, senior researcher at the laboratory of social pedagogy and social work of the Institute of problems of education of the National Academy of Pedagogical Science of Ukraine, M. Berlinskogo St., 9, Kyiv, 04060, tel.: (044) 440-60-90, <https://orcid.org/0000-0002-9761-9031>

Yatsenko Liana Viktorivna Candidate of Educational Sciences, Associate Professor of the Department of Social Pedagogy and Social Work Hryhorii Skovoroda University in Pereiaslav, Sukhomlinskoho St., 30, Pereiaslav, 08400, tel.: 0967031271, <https://orcid.org/0000-0002-0841-9610>

DIAGNOSTICS OF LEVELS OF STUDENTS' READINESS FOR FUTURE FAMILY LIFE

Abstract. The article is devoted to highlighting the results of diagnostics of the levels of readiness of schoolchildren for future family life according to the cognitive criterion.

Through the analysis of scientific views, the article clarifies the essence of the concept "Readiness of a young person for future family life" and its components, which is interpreted as a psychological phenomenon that encompasses an integral set of qualities that combines the presence of knowledge, skills and abilities in family pedagogy, the basics of reproductive culture, a positive attitude towards future family life, a conscious awareness

of responsibility for the effective performance of marital and parental roles, which ensure in the future the ability of a young person to consciously plan future married life and the birth of children. According to the identified structural components of this concept, an experimental methodology was selected, which included, in particular: the questionnaire of V. Shakhrai "The main life goal of high school students", the methodology "Methods of effective interaction in the family" (author's work), the projective method "My ideal family" (author's work), the adapted "Methodology of diagnosis of social and psychological adaptation" by K. Rogers and R. Diamond, the questionnaire "Ability to empathize" by A. Mehriabian, N. Epshtein, "Methodology of diagnosis of communication attitude" by V. Boiko, the method of observations, etc.

The experimental data of the results of the diagnosis of the levels of readiness of student youth for future family life according to the cognitive criterion are presented. All in all, the results of ascertainment are summarized for all indicators of the cognitive criterion (knowledge about the importance of the family in a person's life and its functions; about marital and parental roles, their functions, responsibilities, methods of interaction between a young couple and with a future child; knowledge of the basics of reproductive health) testified that 16.2% of high school students showed a high level of readiness for future family life according to all the above indicators, average – 60.0%, and low – 23.8% of boys and girls.

In the future – identification and substantiation of social pedagogical conditions for the formation of student youth's readiness for future family life with their subsequent approval.

Keywords: high school students, readiness for future family life, research methodology of family-oriented expectations

Постановка проблеми. В умовах війни, яку віроломно розгорнула Росія проти України, відбувається зростання кризових процесів в усіх сферах життєдіяльності людини, зокрема, в інституті сім'ї. Почастішали випадки побутового насильства, спостерігається збільшення внутрішньо сімейної конфліктності і агресії, послаблення соціальних зв'язків між батьками і дітьми, що супроводжується зниженням якості сімейного виховання і відповідальності батьків за своїх дітей.

Такі сучасні соціокультурні виклики загострили необхідність моніторингу сімейно-спрямованих очікувань сучасної учнівської молоді, зокрема з'ясування стану готовності сучасних юнаків і дівчат до створення майбутньої сім'ї.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Шлюбно-сімейні

взаємини досліджують сучасні українські вчені О. Волошок, М. Жидко, О. Кочарян, Л. Пучкова, О. Сидоренко, О. Язвинська та ін. Науковці Л. Канішевська, Р. Малиношевський, В. Шахрай та ін. актуалізують проблему формування готовності старшокласників до відповідального батьківства в різних виховних інституціях (закладах загальної середньої освіти, закладах освіти інтернатного типу та у взаємодії школи і сім'ї.); сімейні ролі очікування молоді різноаспектно вивчають А. Грись, О. Міненко, Г. Федоришин, Л. Рішко та ін.; питання формування відповідального батьківства у старшокласників на засадах партнерської взаємодії школи і сім'ї розглядають Л. Гончар, Л. Яценко.

Метою статті є висвітлення окремих результатів діагностики рівнів готовності учнівської молоді до майбутнього сімейного життя за когнітивним критерієм.

Виклад основного матеріалу. На підставі здійсненого теоретичного аналізу нами було уточнено сутність поняття «Готовність молоді до майбутнього сімейного життя», яке трактуємо як психологічний феномен, що охоплює інтегральну сукупність якостей, що поєднує наявність знань, навичок і вмінь з сімейної педагогіки, основ репродуктивної культури, позитивне ставлення до майбутнього сімейного життя, свідоме усвідомлення відповідальності за ефективне виконання подружніх і батьківських ролей, які забезпечують у майбутньому здатність молоді особи свідомо планувати майбутнє подружнє життя та народження дітей.

Поняття «Готовність молоді до майбутнього сімейного життя» на наш погляд, характеризується: 1) певною сумою знань: щодо значення сім'ї в житті людини та її функцій; щодо подружніх і батьківських ролей, їхніх функцій, відповідальності, способи взаємодії між молодим подружжям та з майбутньою дитиною; знання з основ репродуктивного здоров'я; 2) наявністю емпатійної здатності, позитивного ставлення до нових обов'язків, прагнення свідомо і відповідально виявляти подружні й батьківські почуття; здатність до самовдосконалення; 3) наявністю елементарних побутових вмінь, необхідних для майбутнього подружнього життя, вмінь елементарного догляду за дитиною та створення безпечного середовища для неї; вміння застосовувати необхідні знання у спілкуванні і міжособистісній взаємодії; вміння регулювати власні емоції і поведінку.

Для того, щоб у подальшому дослідним шляхом визначити реальний стан готовності сучасної учнівської молоді до майбутнього сімейного життя, було розроблено критерії, показники та рівні такої готовності, а саме: когнітивний (знання про значення сім'ї в житті

людини та її функції; щодо подружніх і батьківських ролей, їхніх функцій, відповідальності, способи взаємодії між молодим подружжям та з майбутньою дитиною; знання основ репродуктивного здоров'я), емоційно-ціннісний (наявність емпатійної здатності, позитивного ставлення до сімейних обов'язків, прагнення свідомо і відповідально виявляти майбутні подружні й батьківські почуття; прагнення піклуватись про власне репродуктивне здоров'я; здатність до самовдосконалення), поведінково-діяльнісний (володіння елементарними побутовими навичками; вміння піклуватись про власне репродуктивне здоров'я; вміння елементарного догляду за дитиною та створення безпечного середовища для неї; вміння толерантно спілкуватись, регулювати власні емоції і поведінку). Схарактеризовано рівні готовності учнівської молоді до майбутнього сімейного життя: високий; середній; низький [1, С. 465].

Запропонована нами теоретична інтерпретація сімейно-спрямованих очікувань сучасної учнівської молоді та її готовності до майбутнього сімейного життя слугувала нам вагомою теоретичною платформою для визначення рівнів готовності учнівської молоді до майбутнього сімейного життя. З цією метою було розроблено комплексну методичку дослідження сімейно-спрямованих очікувань сучасної учнівської молоді, яка включала, зокрема: анкету В. Шахрай «Головна життєва ціль старшокласників», методичку «Способи ефективної взаємодії в родині» (авторська), проєктивну методичку «Мій ідеал сім'ї» (авторську), адаптовану «Методичку діагностики соціально-психологічної адаптації» К.Роджерса і Р.Даймонда, опитувальника «Здатність співпереживати» А. Мегрябяна, Н. Епштейна, «Методичку діагностики комунікаційної установки» В. Бойко, теста А. Аджієва «Оцінка власної поведінки в конфліктній ситуації», метод спостережень та ін.

Наведемо результати діагностики рівнів готовності учнівської молоді до майбутнього сімейного життя за критерієм «знання про майбутнє сімейне життя» (показники: знання про значення сім'ї в житті людини та її функції; щодо подружніх і батьківських ролей, їхніх функцій, відповідальності, способи взаємодії між молодим подружжям та з майбутньою дитиною; знання основ репродуктивного здоров'я).

З метою визначення усвідомлення старшокласниками знань про значення сім'ї в житті людини та її функції; щодо знань з основ репродуктивного здоров'я була використана розроблена нами анкета, яка містила 6 запитань закритого і відкритого типу.

Аналіз відповідей на запитання анкети щодо розуміння старшокласниками означених вище понять засвідчив, що найбільш

повне та чітке уявлення про значення сім'ї в житті людини та її функції мають лише 13,5 % старшокласників (повні правильні відповіді). Школярі відзначали, що «сім'я – це той острівець у людському соціумі, де людина знаходить підтримку, любов, захист», «у сім'ї дитина набуває соціалізації, від батьків отримує перші знання про світ, про норми поведінки між людьми», «це група найближчих людей, поєднаних шлюбом чи кровними зв'язками», «це близькі люди, об'єднані шлюбними зв'язками і спільним вихованням своїх дітей». З метою виявлення знань старшокласників про функції сім'ї, учням було поставлене розширене запитання: «Які ти знаєш функції сім'ї? Якщо можеш, поясни, як ти їх розумієш». За результатами анкетування учні назвали такі функції (відповіді учнів подаємо за ранжуванням):

- виховна – 25,7% респондентів («батьки не лише народжують, а й виховують своїх дітей у сім'ї»; «батько і мати мають потребу в повчанні дітей»; «спочатку виховує сім'я, а вже потім дитячий садок і школа»);

- репродуктивна – 17,2% («народження дітей є важливим у шлюбі, тому що дорослі хочуть мати своє продовження», «люди, які беруть шлюб, хочуть мати дітей», «багато дівчат мріють про народження дитини»);

- матеріально-економічна – 13,8% («батьки піклуються про те, як забезпечити дітей всім необхідним», «важливим є мати достатньо грошей, щоб жити безбідно», «батьки вкладають свої кошти в освіту дітей»);

- житлово-побутова – 11,7% («важливим є наявність житла для молоді сім'ї», «молоде подружжя має жити окремо, щоб не сваритись зі старшими»);

- комунікативно-емоційна – 10,3% («емоційна підтримка в сім'ї необхідна, особливо у дні війни», «важливо знати, що тебе підтримають у важку хвилину», «справжня сім'я – це коли тебе слухають»);

- сексуальна – 9,6% («діти щасливі, коли батьки не втрачають інтересу один до одного, це моя мрія, щоб так було у нашій сім'ї», «сім'я потрібна для подружніх взаємин, для кохання»);

- здоров'я-збережувальна – 3,7% (важливим є те, щоб всі були здорові»);

- збереження пам'яті про рід і національної ідентичності – 1,0% («у сім'ї формуються знання про рід і національну ідентичність»).

У підсумку достатні знання щодо функцій сучасної сім'ї виявило 47,0 % старшокласників; фрагментарні знання – 39,5 % респондентів.

З'ясування рівня готовності до відповідального батьківства у старшокласників за показником «знання з основ репродуктивного

здоров'я» відбувалося за допомогою таких запитань анкети: «Що ви розумієте під поняттям «репродуктивне здоров'я?», «Що, на вашу думку, негативно впливає на стан репродуктивного здоров'я молоді?», «Які ви знаєте сучасні методи контрацепції?».

Було виявлено, що лише 18,7 % старшокласників мають високий рівень знань про репродуктивне здоров'я. Вони гарно обізнані із чинниками, що негативно впливають на репродуктивне здоров'я молоді (аборти, наркотична залежність, алкоголізм, тютюнопаління, хронічні захворювання, СНІД, гепатит В,С тощо), знають про сучасні методи контрацепції. 42,3% юнаків і дівчат продемонстрували достатній рівень знань про репродуктивне здоров'я, фактори, що негативно впливають на нього та про методи контрацепції. З'ясувалось, що значна частина старшокласників (39,0%) має недостатні, фрагментарні уявлення щодо репродуктивного здоров'я та дуже поверхово обізнана з методами контрацепції.

Цікавими виявились результати відповідей щодо розподілу сімейних ролей за допомогою міні-твору «Мій ідеал сім'ї». Аналіз творів, написаних учнями, допоміг з'ясувати, що переважна більшість юнаків і дівчат (85,3 %) вважають, що в ідеалі є участь обох партнерів у вихованні дітей. Разом з тим 54,7% переконані, що чоловік і дружина однаково мають відповідати за матеріальне благополуччя. 26,9% вважають, що найперше чоловік має матеріально забезпечувати сім'ю, а жінка, перш за все, повинна бути хорошою матір'ю. 18,4% респондентів вважають, що їхні батьки повинні також дбати про новостворену молоду сім'ю, допомагати молодим як матеріально, так і у вихованні майбутніх онуків.

З метою з'ясування значення майбутньої сім'ї для старшокласників, скористалися анкетною «Головна життєва ціль старшокласників» [4, С. 32]. Результати, одержані нами у рамках нашого дослідження, в цілому підтвердили одержані результати В.Шахрай, хоча ми помітили відмінність відповідей учнів в залежності від статі респондентів (Див. табл. 1).

Таблиця 1

Головна життєва мета старшокласників

Ранг	Життєва мета	Дівчата	Ранг	Життєва мета	Хлопці
1	Мати гарну сім'ю	27,5	1	Отримати гарну освіту	21,0
2	Отримати гарну освіту	17,3	2	Відкрити власний бізнес	18,2
3	Жити в достатку	15,5	3	Влаштуватися на гарну роботу	17,4
4	Відкрити власний бізнес	13,1	4	Мати гарну сім'ю	16,2
5	Влаштуватися на гарну роботу	8,9	5	Жити в достатку	10,4
6	Забезпечити майбутнє своїм дітям	7,8	6	Заробити багато грошей	7,3
7	Мати власну квартиру	5,5		Мати власну квартиру	5,0
8	Заробити багато грошей	3,9		Забезпечити майбутнє своїм дітям	4,2
9	Мати дорогі речі	0,5		Мати дорогі речі	0,3

Отже, як свідчать одержані результати, переважна частина дівчат-старшокласниць бажає в майбутньому мати гарну сім'ю, тоді як у хлопців місце сім'ї у відповідях знаходиться на 4-му місці. Зазначимо, що як дівчата, так і хлопці мають у своїх життєвих планах «забезпечити майбутнє своїм дітям», хоча ця ціль у дівчат на 6-му ранговому місці, а у хлопців – на 8-му місці. Це свідчить про те, що старшокласники уявлення про власну сім'ю в майбутньому ще не пов'язують із вихованням дітей, ця ціль у них є далекою, ілюзорною.

Вивчення рівня готовності до майбутнього сімейного життя у старшокласників за показником «знання способів взаємодії між молодим подружжям та майбутньою дитиною» відбувалося за допомогою використання авторської методики «Способи ефективної взаємодії в родині».

Діагностична процедура полягала у тому, що старшокласникам було запропоновано відповісти на 10 запитань. Відповіді юнаків і дівчат оцінювалися за такими шкалами: 2 бали - так, добре знаю; так, завжди; 1 бал - знаю, але поверхово; не завжди; 0 балів - не знаю; ніколи. Загальна сума балів дозволила визначити рівень компетентності старшокласників щодо знань про способи гармонійної взаємодії між молодим подружжям та майбутньою дитиною. Старшокласників, які набрали від 16 до 20 балів, було віднесено до високого рівня компетентності; від 10 до 15 балів – до середнього рівня компетентності, від 0 до 9 – до низького рівня компетентності за означеними показниками.

Узагальнення результатів анкетування дало змогу констатувати, що лише 14,3 % старшокласників характеризуються високим рівнем сформованості готовності до майбутнього сімейного життя за вище вказаними показниками когнітивного компонента.

Отримані результати свідчать про те, що у близько половини старшокласників є деякі знання і уявлення про майбутні батьківські ролі, гармонійну взаємодію між молодим подружжям та майбутньою дитиною, але вони не досить повні. Ця група учнів продемонструвала середній рівень компетентності, який склав 55,6%.

Низький рівень компетентності продемонстрували 30,1% старшокласників. Результати анкетування засвідчують те, що ці учні мають поверхневі знання про те, якими мають бути майбутні батьківські ролі, як вибудовувати гармонійні взаємини з майбутнім чоловіком/дружиною і майбутньою дитиною. У процесі виховання вони спираються в основному на власну інтуїцію, частіше діють стереотипно, не усвідомлюючи неефективність своїх методів впливу.

Висновки. У підсумку узагальнені результати констатації за всіма показниками когнітивного критерію (знання про значення сім'ї в житті людини та її функції; щодо подружніх і батьківських ролей, їхніх функцій, відповідальності, способи взаємодії між молодим подружжям та з майбутньою дитиною; знання основ репродуктивного здоров'я) засвідчили, що високий рівень сформованості готовності до майбутнього сімейного життя за всіма вище вказаними показниками продемонстрували 16,2% старшокласників, середній – 60,0% і низький – 23,8% юнаків і дівчат.

У перспективі – після узагальнення отриманих експериментальних даних та здійснення їх інтерпретації – виявлення та обґрунтування соціально-педагогічних умов формування готовності учнівської молоді до майбутнього сімейного життя з подальшою їх апробацією.

Література:

1. Гончар Л. В. Теоретична інтерпретація сімейно-спрямованих очікувань сучасної учнівської молоді. Актуальні питання гуманітарних наук. 2022, Вип. 51, с. 463-467.
2. Гончар Л.В., Яценко Л. В. Оптимізація взаємодії школи і сім'ї з формування відповідального батьківства у старшокласників на засадах партнерства. Вісник Запорізького національного університету. Збірник наукових праць. Педагогічні науки. 2021, № 1 (37). Ч. II, с. 51-57.
3. Канішевська, Л.В. Теоретико-методичні основи виховання соціальної зрілості старшокласників загальноосвітніх шкіл-інтернатів у позаурочній діяльності. Дис. докт. пед. наук. Київ. Інститут проблем виховання АПН України. 2011, 462 с.
4. Формування готовності старшокласників до відповідального батьківства: теорія і практика: монографія / Шахрай В.М. (ред.), Гончар Л.В., Канішевська Л.В., Малиношевський Р.В. Кропивницький: Імекс-ЛТД, 2022, 169 с.

References:

1. Honchar L.V, (2022). Teoretychna interpretatsiia simeino-spriamovanykh ochikuvan suchasnoi uchnivskoi molodi. [Theoretical interpretation of family-oriented expectations of modern students] Humanities science current issues: Interuniversity collection of Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University Young Scientists Research Papers/Актуальні питання гуманітарних наук. 51, pp. 463-467. [in Ukrainian].
2. Honchar L.V, Yatsenko L. V. (2021). Optymizatsiia vzaiemodii shkoly i simi z formuvannia vidpovidalnoho batkivstva u starshoklasnykiv na zasadakh partnerstva. [Optimization of the interaction between school and family for the formation of responsible paternity in senior pupils on the partnership]. Bulletin of Zaporizhzhia National University. Pedagogical Sciences. 1 (37). II. pp. 51-57 [in Ukrainian].
3. Kanishevskaya, L.V. (2011). Teoretyko-metodychni osnovy vykhovannia sotsialnoi zrilosti starshoklasnykiv zahalnoosvitnikh shkil-internativ u pozaurochnii diialnosti. [Theoretical and methodological bases of education of social maturity of high school students of boarding schools in extracurricular activities]. Dis. ... Dr. Ped. Sciences. Inst. education of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine, 462 p. [in Ukrainian].
4. Shakhrai V.M. (red.), Honchar L.V., Kanishevskaya L.V., Malynoshevskiy R.V. (2022). Formuvannia hotovnosti starshoklasnykiv do vidpovidalnoho batkivstva: teoriia i praktyka [Formation of high school students' readiness for responsible parenthood: theory and practice]. Monograph. Kropyvnytskyi: Imeks-LTD, 169 p. [in Ukrainian].